

Helmutas Šabasevičius

WILNO. WIECZNE I KRUCHE

Śladami polskich fotografów:
Józefa Czechowicza, Stanisława Filiberta
Fleury'ego i Jana Bułhaka

Prace fotografów: Józefa Czechowicza (1818–1888), Stanisława Filiberta Fleury'ego (1858–1915) i Jana Bułhaka (1876–1950) w znacznym stopniu przyczyniły się do utrwalenia fizycznej postaci Wilna i ukształtowania się jego tożsamości metafizycznej. W ostatnich latach, dzięki badaniom historii litewskiej fotografii i litewskich instytucji pamięci, w szczególności działalności wydawniczej Litewskiego Muzeum Narodowego, obecne pokolenie na nowo odkryło zatopione w stuletniej historii miasto, jak też fotografów, którzy uchwycili obrazy miasta i ludzi, stając się w ten sposób kimś niezwykle bliskim dla wszystkich mieszkańców litewskiej stolicy.

Cechy fotograficzne Czechowicza, Fleury'ego, Bułhaka różnią się, ale łączy ich miłość do tego historycznego miasta, umiejętność wyczuwania jego uroku, odkrywania unikalnych przyrodniczo-architektonicznych zakątków, nieoczekiwanych kształtów chrestomatycznych zabytków, które dotychczas tworzą magiczną legendę Wilna, szczególnie drogiego dla Litwinów, Polaków, Białorusinów i Żydów.

Bartosz Frątczak, polski fotograf od kilku lat mieszkający w Wilnie, z wielkim szacunkiem patrzy na portret miasta stworzony przez jego poprzedników, dążąc poczuć zachowaną na przeciągu stuleci w nim magię, której nie sposób się oprzeć. Jego czarno-białe fotografie ukazują Wilno z perspektywy przeszłości i teraźniejszości. Ulice, kościoły i ich wnętrza, Uniwersytet Wileński, zabytkowe cmentarze, charakterystyczne, obsadzone roślinnością dziedzińce – to nie jest spojrzenie na elewację miasta, lecz na jego duszę, jego historyczną istotę, *genius loci*, które mimo nieustającego bezlitośnie czasu i człowieka zachowało blask i świetność prac

mistrzów końca XIX i pierwszej połowy XX wieku. Ich śladami podąża również współczesny fotograf.

Miasto Frątczaka jest często puste, zatopione w kontrastach świetlnych – nie dramatycznych, ale raczej delikatnych i subtelnym. Ale fotograf nie mistyfikuje, nie romantyzuje przestrzeni miasta, pozwala się zatrzymać, spojrzeć w górę, aby zatopić wzrok w chmurach nad wieżami kościoła, czy wbić go w wylatujący z kadru samolot nad skrzydłami wdzięcznego anioła. To, co wieczne, jest obok tego, co kruche, tymczasowe, co wkrótce zniknie.

W większości fotografii Frątczaka widnieje wileńska starówka, ale konkretny budynek jest tu częstokroć postrzegany nie tylko jako dzieło czasu, ale jako abstrakcyjna forma estetyczna, uwydatniająca się w grze światła, jego odbiciach i cieniu. Podobnie postrzegane są łuki dziedzińca Sarbiewskiego i architektoniczne ślady lat 60-tych i 80-tych XX wieku – fragmenty przybliżonych elewacji budynku administracyjnego Pałacu Sportu i Litewskiego Związku Spółdzielczego.

Obrazy miast i fragmenty architektoniczne uzupełniają ludzie. Ci, którzy tu mieszkali przez całe życie, i ci, którzy tu przyjechali – na krótko lub na stałe, ale również stali się częścią historii i ducha Wilna: swą siłą, swą mądrością, swą tolerancją, swą modlitwą i swą twórczością.

Dainius Junevičius

* * *

Józef Czechowicz (1818–1888) urodził się pod Połockiem, w 1838 roku ukończył gimnazjum w Witebsku, po czym wybrał zawód księgowego. W tym czasie świat wciąż czekał na narodziny fotografii. Fotografiją, która później stała się jego życiową pasją i źródłem utrzymania, Czechowicz zainteresował się około 1853 roku, w wieku 35 lat, niedługo po tym, gdy opracowano nowatorską metodę fotografowania, zwaną metodą mokrego kolodionu. Nie wiemy dokładnie, gdzie studiował podstawy fotografii i gdzie rozwinął niepodważalny gust artystyczny. Choć fotografował również dobre portrety, najbardziej pociągła go fotografia plenerowa. Przyczyniła się do tego zapewne podróż do Paryża, dokąd udał się około 1856 roku, aby doskonalić swe umiejętności i warsztat fotograficzny. Przed przyjazdem do Wilna w 1865 roku Czechowicz prowadził zakłady fotograficzne w Kijowie i Witebsku. Przez prawie trzydzieści lat, spędzonych w Wilnie, fotografował architekturę miasta, ulice i okolice. Wykonał imponujące zdjęcia panoramiczne, robił zdjęcia wnętrza kościołów wileńskich i Pałacu w Werkach, dokumentował wydarzenia miejskie (targi, wystawy, wyburzenia zabytkowych budynków i nowe budownictwo). Po 1869 roku był chyba jedynym fotografem, który w swych pracach utrwał Wilno, więc jego zdjęcia mają nie tylko wartość artystyczną, ale są także unikatowymi dokumentami wizualnymi.

Talent fotografa został doceniony przez współczesnych, jego zdjęcia były chętnie kupowane, były uhonorowane nagrodami na wystawach rosyjskich i francuskich. Czechowicz był członkiem Francuskiego Towarzystwa Fotografii.

* * *

Pod koniec XIX wieku materiały i urządzenia fotograficzne zostały już znacznie udoskonalone. Wprowadzenie czułych płyt umożliwiło skrócenie czasu naświetlania do takiego stopnia, że stało się możliwe fotografowanie ruchu. Nadeszła era tak zwanej fotografii migawkowej. Fotografowie nie potrzebowali

już statywu, kamery stały się łatwiejsze i można było z nimi bez trudności podróżować.

W owym okresie wśród wileńskich fotografów narodziła się nowa gwiazda – Stanisław Filibert Fleury (1858–1915). Przyszły fotograf urodził się w 1858 roku w majątku Papaje pod Wilnem. Początki nauki pobierał w domu, a w latach 1869–1873 uczył się w II Gimnazjum Męskim w Wilnie. Gimnazjum jednak nie ukończył ze względu na trudne warunki materialne. W latach 1874–1878 Fleury studiował w Wileńskiej Szkole Rysunkowej prowadzonej przez lwana Trutniewa. Podstaw fotografii uczył się od Aleksandra Straussa, mistrza fotografii portretowej w Wilnie. Swoją niezależną karierę fotograficzną rozpoczął w 1884 roku, kiedy wraz ze swoim rówieśnikiem Ryszardem Baczańskim zostali współnikami fotografa Faustyna Łopatynskiego.

W 1892 roku Fleury otworzył własny zakład fotograficzny przy ulicy Wielkiej. W 1898 roku na konkursie Petersburskiego Towarzystwa Fotograficznego jego zdjęcia zostały nagrodzone Wielkim Srebrnym Medalem. Fleury był świetnym portrecistą. Jego pracownia fotograficzna kwitła, ale zdjęcia portretowe nie były szczytem dążeń fotografa. Wkrótce zdawał się wypełniać niszę fotografa miasta, która wyróżniła się po śmierci Czechowicza. Około 1892 roku ruszył w plener, aby fotografować wileńską architekturę, zabytki, sceny uliczne, rynki, przedmieścia i okolice miasta. Był uważnym obserwatorem i fotografem życia ludzi. Jego zdjęcia trafiały na łamy czasopism, były wykorzystywane jako ilustracje do książek, wydawane w postaci pocztówek. Przez kilka lat początku XX wieku fascynowała Fleury'ego fotografia stereoskopowa.

Fleury nigdy nie przestał interesować się sztuką, malarstwem. W wolnych chwilach malował, odlewał akwarele, uczestniczył w życiu artystów-malarzy wileńskich, podczas podróży odwiedzał galerie i wystawy. Był człowiekiem o szerokich horyzontach. Interesował się przeszłością kraju, był kolekcjonerem.

* * *

Narodziny fotografii migawkowej zmieniły miejsce fotografii w życiu. Stała się ona dostępna dla wielu wschodzących entuzjastów fotografii, chcących tworzyć sztukę fotografii. Pod koniec

XIX wieku nastąpiła wielka przemiana – fotografia stała się sztuką. Utworzył się styl fotografii, który zyskał miano piktorializmu. Największym adeptem piktorializmu w Wilnie był Jan Bułhak (1876–1950). Urodził się w Ostaszynie, koło Nowogródka, w 1897 roku ukończył Gimnazjum Męskie w Wilnie. W latach 1897–1899 studiował historię i literaturę polską na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studiów jednak nie ukończył. W latach 1905–1912 mieszkał w Peresiece (Białoruś). Swą przygodę z fotografią rozpoczął w 1905 roku, po otrzymaniu aparatu od żony. Ostatecznie fotografią zaraził się pod namową artysty Ferdynanda Ruszczyca, który wywarł na niego ogromny wpływ. W 1912 roku swoją wiedzę o fotografii pogłębiał na specjalnych kursach w Dreźnie i Monachium. W tym samym roku w Wilnie utworzył pracownię fotograficzną i w swych pracach zajął się utrwalaniem zabytków architektury miasta. Talent Bułhaka ujawnił się zwłaszcza w czasie Wielkiej Wojny, kiedy to wykonał słynne zdjęcia wileńskiej architektury i kwitnących ogrodów.

Bułhak to nie tylko najstojniejszy wileński fotograf-artysta pierwszej połowy XX wieku, ale także teoretyk fotografii i pedagog fotograficzny, który odegrał ważną rolę w kształtowaniu polskiej fotografii międzywojennej. Na Wydziale Sztuki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie Bułhak prowadził podstawowy kurs sztuki i techniki fotograficznej, pracował jako fotograf uniwersytecki i kierował pracownią fotograficzną. Uważa się, że zapoczątkował Wileńską szkołę fotografii artystycznej. Jego praca na polu fotografii była bardzo wszechstronna. Był inicjatorem tworzenia pierwszych organizacji fotograficznych, wydawał czasopisma poświęcone sztuce fotografii, a swoje refleksje na temat fotografii przekazywał w książkach.

* * *

Ci trzej fotografowie, którzy żyli i pracowali w różnych okresach, podeszli do fotografii na różne sposoby, wybrali różne style, pozostawili po sobie najwyraźniejsze ślady w fotografii wileńskiej drugiej połowy XIX wieku i pierwszej połowy XX wieku. Łączyło ich jedno – oczarowanie pięknem Wilna, które za pomocą narzędzi fotograficznych swoich czasów na zawsze upamiętnili w swych fotografiach.

BARTOSZ FRĄTCZAK

WILNO.

Śladami polskich fotografów: Józefa Czechowicza,
Stanisława Filiberta Fleury'ego
oraz Jana Bułhaka